

Een spraaksynthesizer op UNIFACE

Klaas Robers, Valkenswaard

Al enige jaren staat er in Eindhoven op het hoogste gebouw van de Technische Universiteit een automatisch zendstation bestuurd door een P2000. Deze zender schakelt zich iedere avond zelf in en zendt dan een les uit van de morsecursus. Zendamateurs moeten morse leren voor hun hoogste zendmachtiging. Met iedere avond een les gaat dat het beste. Zendamateurs doen dat natuurlijk per radio.

Fig 1: Blokschema van de formanten synthesizer in de PCF8200. Duidelijk is te zien dat het inputsignaal ruis kan zijn of een pulsvormige toon (uit databoeken Philips Components).

Fig 2: Compleet blokschema van de PCF8200. Alleen het deel rechts van VSS-D is de eigenlijke synthesizer, de rest is besturing en timing (uit databoeken Philips Components).

Inleiding

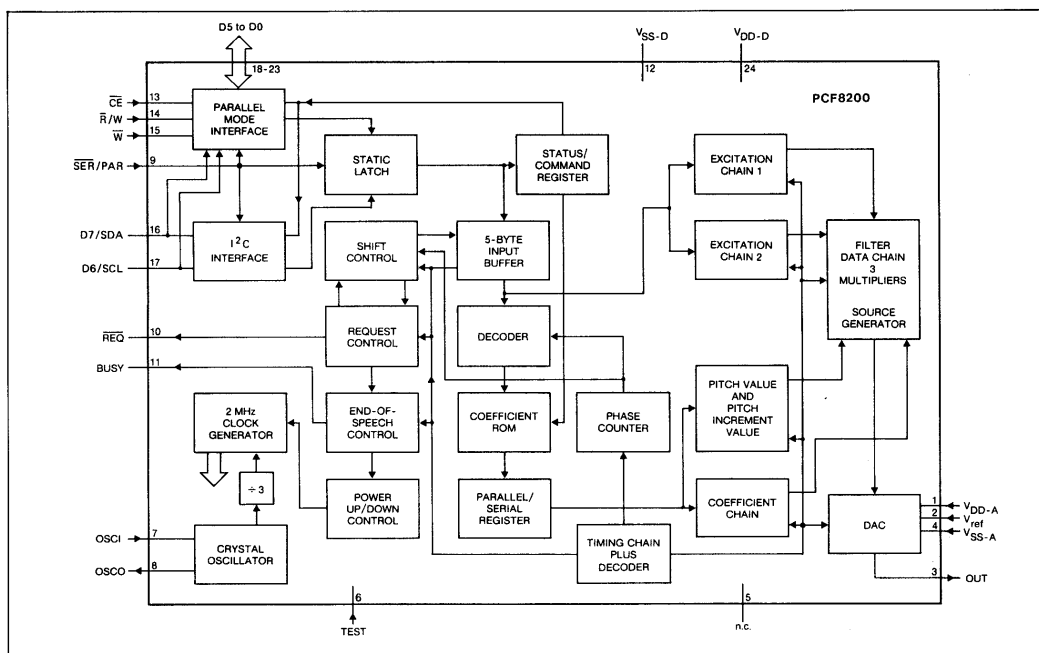
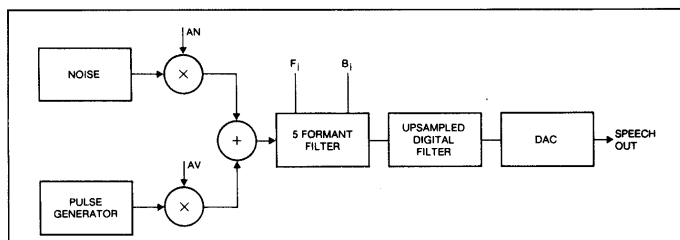
Voor deze morsecursus hadden wij de behoefte aan een schakeling waarmee spraak kon worden gegenereerd. Met deze spraak kondigt het morsestation zijn uitzendingen aan en noemt daarbij netjes zijn roepletters, zoals dat door de PTT geëist wordt.

De hele cursus loopt op een P2000 waarbij wij als voorwaarde hadden gesteld dat er niets mocht bewegen, dus geen cassettes, geen floppy's, ook geen hard disc. Bovendien staat alles de meeste tijd uit, ook de computer, dus moest alles in EPROM. Dat beperkt

de te gebruiken geheugencapaciteit sterk. Daarom kwam het domweg opslaan van gesampled en gedigitaliseerd geluid zoals bij de CD niet in aanmerking. De enige zuinige oplossing was een spraaksynthesizer.

Fonemen

Er bestaan verschillende soorten speech synthesizers. Het oudst bekende is de "VOTRAX". Deze synthesizer sluit aan bij de fonetische schrijfwijze zoals die gebruikt wordt in woordenboeken. Per taal onderscheidt men een aantal verschillende klanken. Hiervoor ontwikkelde men

in vroeger jaren reeds een soort uitgebreid alfabet. Elke klank die in de taal voorkomt wordt met een tekenje aangegeven, meestal letters, schuine letters en letters met accentjes. Zo'n klank heet een foneem. Wie dit goed beheerst kan nog nooit gehoorde woorden aan de hand van het fonetisch geschrevene vrij correct uitspreken.

Zo werkt ook de VOTRAX. De met een speciaal fonetisch toetsenbord of in daarvoor aangepast ASCII ingegeven tekst wordt door de VOTRAX omgezet in een klankenstroom. Elk teken en andere klank. De overgangen worden enigszins "afgerond". Normale spraak vereist een datastroom van ongeveer 150 bits per seconde. De output is dan een typisch monotone computerstem, stem, meestal in een overduidelijk buitenlands (Engels) accent. Dit laatste omdat alleen de klanken worden opgewekt die karakteristiek zijn voor de taal waarvoor de chip is bedoeld. Een Nederlandse VOTRAX bestaat niet. Paul Ruysendaal heeft jaren geleden een P2000 insteekdoos ontworpen met daarin een VOTRAX-chip. Zo nu en dan zie je die nog op open dagen.

Hoe de klanken van de VOTRAX worden opgewekt is een soort fabrieksgeheim. In het eerste model zat alles in dichtgegoten blokken met daaraan een printconnector, later werd het een enkele chip. Het zelf toevoegen of wijzigen van klanken is niet mogelijk.

Wel kan van de lopende tekst de toonhoogte worden gevarieerd waardoor het kenmerkende monotone geluid wat wordt verlevendigd, maar echt mooi wordt het nooit. De verstaanbaarheid is zodanig, dat, als je er enige tijd aan gewend bent of weet wat er gezegd wordt, dan kun je het verstaan.

Het hangt bovendien sterk af van het karakter van de tekst. Als er plotseling iets onverwachts gezegd wordt dan versta je het toch weer niet. Dit leek ons niet goed genoeg voor de aankondigingen in de morsecursus.

Formanten

Een wat andere benadering volgt het Philips IC PCF8200. De achtergrond hiervoor is ontwikkeld op de Technische Universiteit Eindhoven door het Instituut voor Perceptie Onderzoek (IPO). Men beschouwt het menselijk spraakorgaan als een pulsgenerator met regelbare sterkte en toonhoogte, het strottehoofd dus, met daarachter een aantal regelbare filters in de vorm van de mondholte, tong, tanden en lippen. In plaats van pulsen kan ook ruis een ingangssignaal zijn voor de filterketen, dat is voor sissende spraakuitingen.

De chip PCF8200, er zijn ook al voorgangers geweest zoals de MEA8000, zitten geheel digitaal de pulsgenerator, de ruisgenerator, de amplitude regelingen, de filters en de DAC (zie fig 1). Het variëren van de generator

en de filters geschiedt om de 10 msec. Daarvoor zijn blokjes data nodig (frames) van 40 bits (5 bytes). Het IC vraagt zelf met een REQUEST signaal om het volgende byte; de computer hoeft bij het spreken dus niet zelf de tijd en de blok grootte in de gaten te houden.

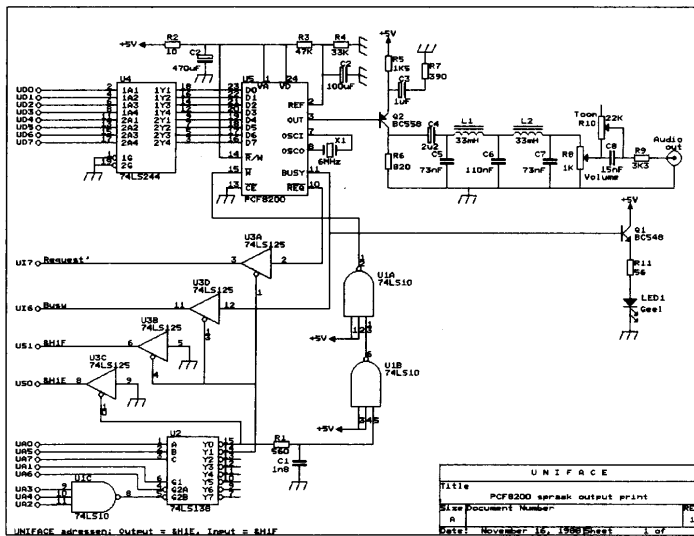
Het IPO heeft zeer uitgebreid onderzoek gedaan aan de spectrale inhoud van spraak en omdat een mensensmond redelijk uniform is heeft de chip geen echte voorkeur voor een bepaalde taal. Tenslotte, om een andere taal te leren hoeft je niet je mond te laten verbouwen. Twijfelaars moeten maar eens luisteren naar in Nederland geboren of jeugdig geadopteerde Vietnameesjes en Koreaantjes. Hier hoor ik ze met een onvervalst Brabants accent spreken.

Het IPO systeem heeft bewezen uitstekend verstaanbaar te kunnen zijn. Veel hangt natuurlijk af van de juiste besturing van de generatoren en de filters. Maar als dat goed gedaan wordt dan is de verstaanbaarheid geen punt. Men kan er zelfs stemmen van personen in herkennen. Door de tijdsduur van de frames aan te passen aan de tekst, korte frames als er veel verandert en lange frames in aangehouden klanken en tussen woorden, kan de datastroom worden teruggebracht tot 1500 bits/sec. zonder dat de kwaliteit hoorbaar wordt aangetast. Dit is waar wij voor de morsecursus voor hebben gekozen.

Datavoorbereiding

Het is natuurlijk mogelijk om, net als bij de VOTRAX, een set fonemen te maken en de datafiles voor al deze fonemen in de gewenste volgorde af te spelen. De kwaliteit degradeert dan tot fonemenspraak. Al beter is het om in plaats van fonemen alle overgangen tussen fonemen op te slaan. Daarmee neemt wel de hoeveelheid informatie kwadratisch toe. Dit noemt men di-fonen. Voor de PCF8200 is een complete set difonen beschikbaar. Veel beter is het nog om de nodige tekst te laten inspreken en deze zinnen, of delen daarvan, te laten analyseren. Het analyse apparaat levert dan direct de datafiles waarmee de PCF8200 overweg kan.

Fig 3: Schakelschema spraaksynthesizer met de PCF8200 op UNIFACE. Links zien we de aansluitingen op de 34-polige UNIFACE kabel. De audio-output staat rechts. Een (gele) LED geeft aan dat de PCF8200 'busy' is.

: wordt uitgevoerd door een
araan een 12 bits A/D con-
: zinsdelen worden vanaf
italiseerd en in het compu-
en opgeslagen. Dat zijn
1 data, iets van 120 kbit per
direct daarna volgt de ana-
bij het programma steeds
: tijdsfragmenten de opti-
lling van de oscillator of
itor en de instellingen van
uitzoekt. De hoeveelheid
: daarmee tot 3,5 kbits per
datafile kan op disc of op
raad worden. Het is opmer-
en dat het nogmaals digita-
analyseren van hetzelfde
nent een heel ander resul-
even. Blijkbaar is de toeval-
dere indeling in tijdsfrag-
uciaal. Als de spreker twee
il dezelfde zin heeft uitge-
eft dat een nog groter
id. Je neemt natuurlijk de
/se.

1
lgt een edit-sessie waarbij
at met de hand kan worden

Hierbij verschijnen de
instellingen als lijnen op
terscherm. Voor de oscilla-
en eenvoudige golflijn die
ogte aangeeft. Van de 5 for-
maten inlets wordt de resul-
frequentie en de bandbreedte (Q) op
het scherm aangegeven als een in
breedte variërende kronkelende baan.
Dit alles doet nogal kunstmatig aan,
maar na enig oefenen krijg je er wat
kijk op. Met het toetsenbord is alles op
een nogal primitieve manier te wijzi-
gen en na elke wijziging kun je belu-
stereen wat het resultaat is. Het blijkt dat
de analysator zich nogal eens verrek-
ten en daardoor plotseling even de
toonhoogte een octaaf laat zakken of
stijgen. Ja, wat is de grondtoon en wat
de boventonen hè? Vanaf het toetsen-
bord is dit snel in het reine te brengen,
waardoor de spraak behoorlijk op-
knapt.

Voor onze experimenten konden wij
gebruik maken van de analysator van
het CARIN-lab. Bij dit navigatiesys-
teem voor de auto worden de aanwij-
zingen aan de bestuurder ook door
een PCF8200 uitgesproken. Men had
bij CARIN al ontdekt dat een goede
stem voor de ingesproken teksten van
het grootste belang was. De vraag aan
Wim van Putten (TROS radio) om de
aankondigingen van de morsecursus
in te spreken bleek een schot in de

roos. De eerste proef die ik op een cas-
sette recorder tjke naar een clubavond
had meegenomen was nog niet hele-
maal vlekkeloos, maar het was voor
iedereen uitstekend verstaanbaar.
Voor de morsecursus werden alle zin-
nen zodanig verknipt dat bijna alles
slechts eenmaal behoefde te worden
opgeslagen. Als iets dus tweemaal
voorkomt, zij het in een wat andere
context, dan is dat toch hetzelfde
stukje data. Op deze manier kon alles
ruim in de 8 kilobyte ROM die ik daar-
voor had gereserveerd.

Interfacing

De PCF8200 is heel gemakkelijk aan te
sluiten op een computer. Er is een 8
bits brede databus die gebruikt wordt
om de databytes in de chip te schrij-
ven. Bij lezen (read) komen hier drie
statusbits uit. Het IC kan dus memory
mapped op een geheugenadres wor-
den ingevoegd. De timing loopt
geheel los van de computer op een
eigen 6 MHz kristal dat domweg op
het IC wordt aangesloten. Geen
gepriegel met externe C-tjes dus.

Het benodigde programma is heel
eenvoudig: wachten tot het request-
statusbit 0 wordt en dan het volgende
byte uit de datafile sturen. En dat net
zo lang tot het stop-statusbit 1 wordt.
Dan het eind van de datafile is een stop
instructie opgenomen, daardoor stopt
de synthesizer vanzelf.

Ook voor "domme hardware" is de
PCF8200 gemakkelijk te besturen. Dat
komt omdat de statusbits ook op
aparte aansluitpennen zijn uitge-
voerd. De databus wordt dan op "write
only" gezet en kan direct worden aan-
gesloten op de datalijnen van een
EPROM. Een tellertje dat loopt op de
statusbits is nodig voor de adressering
van de EPROM en dat is zo'n beetje
alles.

Op UNIFACE

Voor ons morsestation is een tussen-
vorm gebruikt. In de P2000 zit een
UNIFACE computerdeel. Dat was toch
al zo, want de zender moest aan en uit
gezet worden, er moeten morsepiep-
jes daarnaartoe worden doorgegeven
en de teksten voor de morselessen zit-
ten in EPROMs (192 K), ook weer op
een UNIFACE print. Nou lijkt de UNI-
FACE-bus geweldig veel op domme
hardware. Om de PCF8200 hierop aan
te sluiten zijn 4 simpele TTL-blokjes
gebruikt. De buffer in de databus bleek
achteraf zelfs overbodig.

Foto : Wim van Putten. Zijn stem is vast-
gelegd in de datafiles voor de spraaksyn-
thesizer (Foto TROS persdienst).

Ook de laagfrequent output is de een-
voudigst. Door de toegepaste uit de
Compact Disc techniek overgenomen
oversampling en digitale filtering is
het uitgangssignaal in feite al schoon

roch is voor de zekerheid maar een
laagdoorlatend filter ingebouwd, aan-
wezige HF reststoring zou in de
2-meter zender merkwaardige din-
gen kunnen doen. Een eenvoudige
toonregeling verzwakt de lage tonen
eventueel wat.

Resultaat

De morsecursus met als roepletters
PI7CWE kondigt zich in de 2 meter
amateurband elke avond netjes in
spraak aan. Of je kunt horen dat het uit
de computer komt? Wij vinden van
wel. Maar een echte computerstem is
het ook weer niet. In elk geval is ieder-
een het er over eens dat het uitstekend
verstaanbaar is. En als je hem van de
radio kent herken je zelfs de stem van
Wim van Putten.

De analyse
PC met da
verter. De
tape gedig
tergeheug
onwijs vee
seconde. I
lyse, waar
over korte
male inste
ruisgenera
de filters
data slinkt
sec. Deze
floppy bew
kelijk te zi
liseren en
tape fragm
taak kan g
lig wat an
menten cr
of driema
sproken g
ondersche
beste analy

Oppoetsel
Daarna vo
het resulta
verbeterd.
berekende
het compu
tor is dat e
de toonho